

електроенергетичної, металургійної, хімічної та цементної галузей промисловості, на видобутку корисних копалин. У Севільї, Валенсії, Сарагосі, Кадісі та інших центрах сільськогосподарських регіонів запрацювали нові фабрики й заводи. Споруджено значну кількість гідроелектростанцій. В електротехнічній галузі було налагоджено виробництво – генераторів, електромоторів, трансформаторів, електрокабелю, телеграфного і телефонного обладнання, радіоприймачів, телевізорів. Досі всю цю продукцію Іспанія імпортувала. В кінці 40-х на початку 50-х років відбулося фактичне народження автотранспортної промисловості. З 1959 року режим почав поступово нагромаджувати валютний запас. Іспанія перетворилася наприкінці 1950-х років в індустріально-аграрну державу [5, р.75–77; 10, р.21-24]. Тоді ж франкістська Іспанія здійснив перехід до нової економічної стратегії, а саме, до відкритої ринкової економіки, десарролізму та «економічного дива».

Бібліографічний список:

1. Високолян О. Відбудова України: як виглядатимуть відновлені українські міста після війни. Радіо Свобода. 2024. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/vidbudova-ukrayiny-proyekty-vidnovleni-mista-pislya-viyny/32819772.html>.
2. Охріменко О.О., Попов Р.О. Повоєнна відбудова України: потенціал та стратегія перетворень. *Економіка та суспільство*. 2022. №45 URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-7>.
3. Fusi Juan Pablo. Franco. Spanien unter der Diktatur. 1936–1975. Madrid: Ediciones RIAZP, 2001. 238 p.
4. Gallo Max. Spain under Franco. New York: E.P. Dutton & Company, ins., 1974. 391 p.
5. Ruiz David. La Dictadura franquista. 1936-1975. Oviedo: Dopesa, 1978. 164 p.
6. Tamames R. La Republica. La era de Franco. Madrid: Alianza Editorial, 1976. 467 p.
7. Bennassar Bartolome. Franco. Madrid: EDAF, 1996. 367 p.
8. Payne Stanley G. El Regimen de Franco. 1936-1975. Madrid: Alianza Editorial, 1987. 682 p.
9. Vilar S., Cierva R. de la. Pro y contra Franco. Barcelona: Planeta, 1985. 279 p.
10. La Transicion democratica española. Madrid: Alianza Editorial. 1989. 957 p.
11. Іваницька О.П. Іспанія у XX-XXI сторіччях: монографія. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 600 с.

References:

1. Vysokolyan O. (2024). Vidbudova Ukrayiny: yak vyhlyadaty mut' vidnovleni ukrayins'ki mista pislya viyny. Radio Svoboda. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/vidbudova-ukrayiny-proyekty-vidnovleni-mista-pislya-viyny/32819772.html>
2. Okhrimenko O.O., Popov R.O. (2022). Povoyenna vidbudova Ukrayiny: potentsial ta stratehiya peretvoren'. *Ekonomika ta suspil'stvo*, 45. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-7>.
3. Fusi Juan Pablo. (2001). Franco. Spanien unter der Diktatur. 1936–1975. Madrid: Ediciones RIAZP, 238 p.
4. Gallo Max. (1974). Spain under Franco. New York: E.P. Dutton & Company, ins., 391 p.
5. Ruiz David. (1978). La Dictadura franquista. 1936-1975. Oviedo: Dopesa, 164 p.
6. Tamames R. (1976). La Republica. La era de Franco. Madrid: Alianza Editorial, 467 p.
7. Bennassar Bartolome. (1996). Franco. Madrid: EDAF, 367 p.
8. Payne Stanley G. (1987). El Regimen de Franco. 1936-1975. Madrid: Alianza Editorial, 682 p.
9. Vilar S., Cierva R. de la. (1985). Pro y contra Franco. Barcelona: Planeta, 279 p.
10. La Transicion democratica española. (1989). Madrid: Alianza Editorial. 957 p.
11. Ivanyts'ka O.P. (2017). Ispaniya u KHKH-KHKHI storichchyakh: monohrafiya. Vinnytsya: TOV «Nilan-LTD», 600 s.

DOI 10.31558/2617-0248.2025.10.2

УДК 323.28:327(81.2УКР-923)

ВИТОКИ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛ-КОМУНІЗМУ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1042-4539>

Олещук П. М., д. політ. н., професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1522-4723>

Салтовський О. І., д. політ. н., професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена аналізу ідейних витоків українського націонал-комунізму як явища вітчизняної суспільно-політичної думки ХХ століття. В умовах збройної агресії Росії проти України соціологи фіксують суттєве зниження числа прихильників лівої (соціалістичної та комуністичної ідеології) серед українців. Після закінчення військових дій є можливим відродження в суспільній думці ідей лівої ідеології.

©Олещук П. М., Салтовський О. І., 2025

Український націонал-комунізм є політичною течією ідеї якої можуть бути використанні для управління повоєнним відродженням України. В основі цих ідей лежать вимоги перерозподілу суспільного багатства на користь «бідних людей» закладені в концепції «соборності» І.Вишенського. Їх продовженням стали теоретичні напрацювання учасників Кирило-Мефодієвського товариства. Вони відстоювали необхідність відмови від держави як умови захисту інтересів нижчих верств суспільства. М.Драгоманов поєднував питання відмирання держави і справедливого перерозподілу національного багатства сформувавши оригінальну концепцію «громадівського соціалізму». Його послідовники зробили спробу поєднати ці ідеї з марксистською методологією аналізу суспільного життя. На західно-українських землях використання марксистської теорії до аналізу української дійсності було зроблено в кінці XIX століття Ю.Бачинським. Його називають засновником україномарксизму, попередника українського націонал-комунізму. Для українського руху в Австро-Угорщині ідея самостійної української держави стала програмою-максимум, а в Російській імперії програмою-мінімум. Військова агресія більшовицької Росії стала поштовхом для переходу українських соціалістів на самостійницькі позиції. В.Винниченко, як засіб боротьби з більшовицькою агресією, запропонував українському руху прийняття комуністичної ідеології. Він вважав, що це дозволить також і максимально поєднати питання національного і соціального визволення. Це поклало початок українському націонал-комунізму.

Ключові слова: український націонал-комунізм, національне і соціальне визволення, справедливий перерозподіл національного багатства, національна держава

Oleshchuk P. M., Saltovsky O. I. The origins of Ukrainian national-communism

The article is devoted to the analysis of the ideological origins of Ukrainian national-communism as a phenomenon of domestic socio-political thought of the XXth century. In the conditions of armed aggression of Russia against Ukraine, sociologists record a significant decrease in the number of supporters of the left (socialist and communist ideology) among Ukrainians. After the end of military actions, a revival of the ideas of the left ideology in public thought is possible. Ukrainian national-communism is a political trend whose ideas can be used to manage the post-war revival of Ukraine. These ideas are based on the requirements for the redistribution of social wealth in favor of the "poor people" laid down in the concept of «sobornist» by I. Vyshensky. Their continuation was the theoretical developments of the participants of the Cyril and Methodius Society. They advocated the need to abandon the state as a condition for protecting the interests of the lower strata of society. M. Dragomanov combined the issue of the withering away of the state and the fair redistribution of national wealth, forming the original concept of «gromadiv's'kyj socialism». His followers attempted to combine these ideas with the Marxist methodology of analyzing social life. In Western Ukrainian lands, the use of Marxist theory for analyzing Ukrainian reality was made at the end of the 19th century by Yu. Bachynsky. He is called the founder of Ukrainian Marxism, the predecessor of Ukrainian national-communism. For the Ukrainian movement in Austria-Hungary, the idea of an independent Ukrainian state became the maximum program, and in the Russian Empire, the minimum program. The military aggression of Bolshevik Russia became the impetus for the transition of Ukrainian socialists to independent positions. V. Vynnychenko, as a means of combating Bolshevik aggression, suggested that the Ukrainian movement adopt communist ideology. He believed that this would also allow the issues of national and social liberation to be maximally combined. This marked the beginning of Ukrainian national-communism.

Keywords: Ukrainian national communism, Ukrainian Marxism, national and social liberation, fair redistribution of national wealth, national state

Актуальність. У липні 2024 року відомий український соціолог Євген Головаха в інтерв'ю виданню NV, підводячи підсумки чергового дослідження ідеологічних орієнтацій українців, відзначив, що тенденцією останніх десятиліть стало скорочення загальної кількості прихильників лівої ідеї. Якщо, як відзначив вчений, у 2012 як «комуністами і соціалістами» визначали себе 20% опитаних, то у 2021 чисельність таких респондентів зменшилася до 13%, а у 2024 – до 2%. [1]

Такі зміни ідеологічних уподобань можуть стати переломними в українській політичній історії останніх двох сотень років та розвитку вітчизняної політичної думки, коли прихильники лівого політичного дискурсу займали домінуючі політичні позиції і визначали долю країни і держави.

При цьому у XIX столітті ідеологія пріоритетного відстоювання інтересів «працюючих та експлуатованих верств» часто розвивалася одночасно із запереченням необхідності боротьби за формування самостійної держави українського народу.

Буремні події національно-визвольної революції стали своєрідною кульмінацією протистояння між соціалістами-бездержавниками (автономістами, федералістами тощо) і самостійності, які вважали, що вирішення питань соціальної рівності/справедливості можливе лише після досягнення державної самостійності.

Результатом такої боротьби між різними ідеологічними орієнтаціями політиків та групами українського суспільства стала поразка Української революції, захоплення влади в країні орієнтованими на Москву політичними силами, створення, контрольованої російськими більшовиками Української Соціалістичної Радянської Республіки яка стала однією із засновниць Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

Частина українських політиків, громадських діячів, реагуючи на «протистояння національного і соціального» сформувала ідеологію і суспільне явище, що стали відомими під назвою «український націонал-комунізм».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Явище українського націонал-комунізму активно досліджували вчені діаспори Т.Гунчак, І.Лисяк-Рудницький, М.Прокоп, І.Кошелівець, Дж.П.Хімка, Р.Шпорлюк. Після здобуття Україною державної незалежності, дана проблема знайшла місце в дослідженнях Я.Грицака, М.Кармазіної, Г.Касьянова, С.Кульчицького, Дж.Мейса, Ю.Шаповала та багатьох інших.

Виклад основного матеріалу. Проблема подолання соціальної несправедливості, перерозподілу багатства на користь працюючих класів і нужденних, вперше формується у вітчизняній політичній думці блискучим представником української полемічної літератури Іваном Вишенським. Критикуючи унію, приховані мотиви владомощів, що її ініціювали і підтримували, він виходив з того, що християнство засновувалось як вчення на демократичних засадах рівності, братерства, свободи і справедливості. Однак владомощі і багаті, викривили суть Христового вчення абсолютизувавши спокуси і принади земного життя та породжені жадібністю багатство, розкіш і прагнення до необмеженої влади й панування над іншими.

Як наголошував А.Пашук, І.Вишенський, з метою знищення соціальної нерівності і порушення базових принципів організації життя суспільства, «висунув гуманістичну вимогу перебудови суспільства згідно з засадами справедливості, правди, рівності, щоб бідні, «голяки» могли жити нормальним людським життям, звільнитися від гнобителів»[2, с.9].

Вважаючи, що держава допомагає багатим жити за рахунок визиску бідних і є однією з причин соціальної нерівності, І.Вишенський, як альтернативу їй, пропонує ідею соборності, яка впливає з основоположних принципів організації церковного і суспільного життя громад ранніх християн, адже Ісус Христос християнам «...слід залишив: соборно один одного ісправляючи, а не одному над всіма поганськи володіючи»[3, с.179].

Для реалізації принципу соціальної справедливості, вважав мислитель, необхідно також є ліквідація майнової нерівності у суспільстві. Допускається лиш так звана «мала власність» для підтримання земного існування, за умови, що вона зароблена чесною працею. «Велика» ж власність, як породження жадібності і передумова прагнення до панування над іншими мала бути ліквідована.

І.Вишенський був вивазником антивладних настроїв найбільш владних плебейських мас тогочасної України, які, не знаходячи для себе перспектив у реальному житті, звертались до утопічних ідеалів раннього християнства. На думку П.Яременка "Серед полемістів Іван Вишенський найсильніше і найширше виявляє свій "хлопський" демократизм, обстоюючи і захищаючи інтереси найбільш владних верств міщанства і селянства. З цих позицій письменник бореться художньо-публіцистичним словом проти феодално-шляхетської системи гніту і дискримінації, проти душителів соціальної і національної свободи українського народу"[4, с.17].

Ідеї І.Вишенського щодо перерозподілу суспільних благ на користь «сіряків», «голотів» отримали широку популярність серед народних мас і відобразилися в народній творчості доби визвольних змагань на чолі з Б.Хмельницьким і подальшу історичну епоху. В той же час, козацтво в цілому, як новий політичний клас, дбало, переважно, про свої станові інтереси. Як відзначав М.Драгоманов, «Переяславські статті писали козаки і думали про самих козаків... Переяславські статті вмовлялися з царем тільки про волю козацьку, а «пашенного крестьянина» зоставляли «должность обыкную отдавать его царскому величеству, как и прежде сего», значить, як було це за часи Польщі, проти котрої уставали і «пашенні крестьяне» укупі з козаками» [5, с.138]. Кінець XVII і практично все XVIII сторіччя українська політична думка розвивалась переважно в межах консервативної політичної парадигми.

Ситуація змінилася суттєво на початку XIX, поли під впливом поширення в Україні ідей німецької філософії і, зокрема, Йогана Гердера, який вважав, що нація визначається «духом народу», що втілюється у фольклорі, традиції передовсім сільської культури, відбувається своєрідний розворот тогочасних українських інтелектуалів до потреб широких народних мас і відповідної реорганізації суспільного життя й політичної системи.

Яскравим вираженням такої зміни соціально-політичних орієнтирів в середині XIX сторіччя стали ідеї учасників Слов'янського товариства св. Кирила та Мефодія (Кирило-Мефодієвське товариство). Серед членів товариства, на відміну від організацій масонів чи декабристів, що були в той час поширені на українських землях, не було представників великої родової аристократії, його основу склали вчені, письменники, діти середніх чи дрібних землевласників.

В програмних документах товариства знайшли свої відображення не лише егалітаристські ідеї, а й вимоги реалізації принципів соціальної справедливості з порцій пріоритетного захисту інтересів працюючих мас.

Одночасно, члени товариства наголошували на необхідності відмови від держави як форми організації суспільного життя, що породжує класові антагонізми та експлуатацію, протиставляючи йому громадське самоуправління у традиційній для українців формі козацтва. В центральному програмному документі

товариства «Закон Божий» («Книги буття українського народу») М.Костомаров зазначав, що «І не любила Україна ні царя, ні пана, а зкомпоновала собі козацтво, єсть то істее братство, куди кожний, пристаючи, був братом других – чи був він преж того паном чи невольником аби християнин, і були козаки між собою всі рівні, і старшини вибирались на раді і повинні були слугувати всім по слову Христовому, і жодної помпи панської і титула не було між козаками» [6, с.256].

Можемо вважати, що саме М.Костомаров сформував тезу про безелітність української нації, як її ментальну та історичну особливість. Констатуючи втрату панівних класів як факт української історії, він з оптимізмом оцінює перспективи України і українців. "І встане Україна з своєї могили, і знову озветься до всіх братів своїх слов'ян, і почують крик її, і встане Слов'янщина, і не позостанеться ні царя, ні царевича, ні царівни, ні князя, ні графа, ні герцога, ні сіятельства, ні превосходительства, ні пана, ні боярина, ні крепака, ні холопа ..." [6, с.258].

На початку 1860-х років, як зазначав один з перших системних дослідників історії української політичної думки Ю.Охрімович «Молоде покоління 60-их років виховувалося під впливом двох ідейних течій: з одного боку були це ідеї Кирило-методіївців і поезія Шевченка, з другого – народницько-соціалістичні ідеї Герцена, Чернишевського і Добролюбова. Синтеза цих двох течій давала головний напрям громадській думці молодих Українців, що найбільш захоплювалися двома словами «Україна» та «народ». Українство та народництво, любов до українських звичаїв, історії та мови, з другого боку до українського простолуддя, були тими гаслами, що об'єднували всю молоду інтелігенцію, родом з України, бодай в першій половині 60-их років» [7, с.67-68].

Ідея безелітності української нації і, як наслідок, припустимість бездержавного існування та пріоритетність громадського самоврядування в останній третині XIX сторіччя була підхоплена і розвинена М.Драгомановим і його соратниками та послідовниками, що адаптували до українських реалій популярні серед частини тогочасних європейських інтелектуалів ідеї соціалізму. Вони сформулювали концепцію так званого «громадівського соціалізму», яка синтезувала ідеї тогочасних західноєвропейських соціалістичних вчень, традиції українського суспільного життя та досягнення української політичної думки. Частина учасників так званого «жєневського гуртка», що виник навколо редагованого М.Драгомановим часопису «Громада», намагалась використати ідеї марксистської соціально-політичної та економічної теорії до української дійсності. «Радикальна частина ініціативної групи – С.Подолінський, О.Терлецький, М.Зібер – відстоювали революційне спрямування «Громади», але сам Драгоманов тоді ще не був крайнім радикалом і схилився спочатку до ліберального характеру видання» [8, с.108].

С.Подолінський, який вважав, що соціалістична політична доктрина є найбільш прийнятною для українства і набирає широкої популярності, наголошував, що український революційний рух повинен був отримати самостійне від загальноросійського оформлення. Це зумовлювалось як особливостями ситуації в Україні, так і тим, що російські революціонери, щодо України займали позиції, які мали дуже мало спільного з визвольним характером соціальної демократії: «...ми українофіли настільки націоналісти, наскільки націоналісти – серби-соціалісти, англійці[-соціалісти], та інші [соціалісти], і певна річ, не більше націоналісти як Ви росіяни. Не забувайте, що ми інший нарід, і різниця між нами і Вами, як між Вами і поляками, сербами та іншими» [9, с. 52-53].

Хоча, під впливом позиції соратників, погляди М.Драгоманова радикалізуються, але він так і не сприйняв їх захоплення ідеєю революційного насильства та збройного повстання як засобів реалізації громадівського соціального ідеалу. Однак, саме завдяки популярності ідей мислителя, його письменницькому таланту, соціалістична політична доктрина набуває все більшої серед тогочасної політично свідомої української молоді як Наддніпрянської України, так і західноукраїнських земель у складі Австро-Угорської імперії.

Однак, для українських політичних діячів півдавстрійської України визначальним стало намагання поєднати марксистські соціально-політичні постулати з ідеєю побудови самостійної української держави. Так у програмі Української (українсько-руської) радикальної партії було сформульовано положення про те, що: «Стоячи на ґрунті наукового соціалізму і годячися на всі впливаючи з сього консеквенції – так на полу політичним, економічним і культурним, – заявляє русько-українська партія радикальна, що здійсненне усіх її ідеалів соціалістичних можливе при повній самостійності політичній русько-українського народу і повнім, необмеженим праві його рішати самому у всіх справах його дотикаючих» [Цит за: 10, с. 12].

В концентрованій формі позиції українських галицьких прихильників соціалістичної політичної доктрини були викладені в праці «Україна irredenta» Ю.Бачинського. Використовуючи марксистську методологію, він констатує, що «...національна боротьба, в тім широкім значінню, оперта вже явно на інтересах економічних, з відповідаючими їм політичними змаганнями... По своїй істоті є то отже боротьба економічна, конкуренційна боротьба капіталів славянських з сильнішим капіталом німецьким, – політично, виявила ся вона в жаданню перестрою нинішнього централістичного устрою Австрії в устрій – федералістичний» [11, с.41]. При цьому він наголошував, що боротьба за українську національну автономію є лише першим етапом в процесі набуття українцями повної державно-політичної самостійності.

Оцінюючи внесок Ю.Бачинського в розвиток української політичної думки, І.Багей відзначає: «... Ю.Бачинський був одним із засновників (а може, і засновником) ідеології австромарксизму і засновником україномарксизму» [12, с.62].

Говорячи про роль держави в боротьбі кожного народу за національну і соціальну справедливість, Ю.Бачинський, підводячи підсумки Української Революції 1917-21рр., наголошує, «... остаточною ціллю кожного народу є не держава, а його можливо найкращий, свободний, культурний розвиток. Держава се лише засіб для сього...» [13, с.18]. Але власна держава, переконаний він – це той етап у розвитку нації, який вона не може оминати.

Констатуючи значне поширення марксистських ідей в українському русі, І.Франко якого не минуло в молоді роки захоплення «громадівським соціалізмом і марксизмом», на рубежі XIX і XX сторічч, писав про небезпеку для українства цієї політичної доктрини і висловлював сподівання, що «... в XX віці люди не схочуть вірити, щоб така безглузда і антигуманна доктрина могла коли-небудь розгарячувати голови і серця молодіжці, у котрої на устах є раз у раз любов до народу і до поступу» [14, с.273].

В останні роки свого життя мислитель прийшов до думки, що соціальне визволення для поневолених народів не можливе поза вирішенням питання створення власної держави: «...змагання до усунення економічного визиску мусить eo ipso (тим самим – авт.) бути змаганням до усунення визискувачів своїх чи чужих, а в разі даного вибору певно насамперед чужих, а потім своїх. А що значить політична несаможиттєвість якоїсь нації, як у остатній лінії такий її стан, що вона мусить без опору дати визискувати себе іншій нації, мусить віддати частку здобутків своєї праці на цілі, які з її розвитком і безпекою не мають нічого спільного? Значить, жолудкові ідеї, тобто національно-економічні питання самі собою, з залізною консеквенцією пруть усяку націю до виборювання для себе політичної самостійності, а в противнім разі розкривають перед нею неминучу перспективу економічного невільництва, занепадіння, павперизації, культурного застою і упадку» [15, с.279-280].

Питання створення самостійної національної держави як стратегічної мети українського руху на початку XX сторіччя стало консенсусним для українських політичних діячів Галичи практично всього політичного спектру, від право-консервативних і до «зачарованих» марксистською соціально-політичною теорією. Питання національної автономії в складі Австро-Угорщини було програмою-мінімум і розглядалось лише як етап до досягнення кінцевої мети.

В той же час український рух на Наддніпрянській Україні програмою-максимум вважав отримання того чи іншого ступеню національної автономії в межах реформованої і демократизованої російської імперії. Як писав М.Грушевський, аналізуючи уроки для України російської революції. 1905 року, держава, то лише такі "задоволення" як власні марки і гроші, уряд і армія, власні жандарми і тюрми. "... менш примхливе суспільство охоче позбавить себе цих вишуканих задовольень, поступаючись ними за більш просту, але здорову юшку забезпечення свободи культурного і суспільного самовизначення, нестисненого національного розвитку, можливості вільно влаштувати і розпоряджатися своїми місцевими відносинами і засобами, – усього того, що дасть йому федеративний або широко поставлений автономістичний лад держави" [15, с.63].

Практично до початку 1918 року, самостійництво було неприйнятне для М.Грушевського з цілого ряду причин. Серед них і бажання залишитись вірним ідеалу інтернаціональної єдності соціалістичного руху, до якого вчений відносив себе, і страх перед репресіями та небажання накликати на українців звинувачення в "мазепинстві", за допомогою якого протягом сотень років в Російській імперії душилися найменші прояви української національної свідомості, і прагнення продовжити успадковану традицію української політичної думки такою, як він її розумів.

Лише більшовицький переворот 1917, вибух Української революції 1917-21 рр., кривавий похід більшовицьких військ на чолі з М.Муравйовим та організований ними «червоний терор», все те, що сам М.Грушевський влучно означив як «очищення огнем», спонукали його прийняти ідею самостійного державного існування України.

Пояснюючи таку зміну політичної позиції, Голова Центральної ради зазначав: «Я вважаю таке визволення від «песького обов'язку» супроти Московщини незвичайно важним і цінним. Роздумуючи над сим моментом, я думаю, що недаремно пролилась кров тисяч розстріляних українській інтелігентів і молодіжці, коли вона принесла, чи закріпила духовне визволення нашого народу від найтяжшого і найшкідливішого ярма, яке може бути: добровільно прийнятого духовного чи морального закріпощення. Я скажу різко, але справжніми словами: се духовне холопство, холуйство раба, котрого так довго били по лицю, що не тільки забили в нім всяку людську гідність, але зробили прихильником неволі й холопства, його апологетом і панегіристом. Російські белетристи закріпили в художній формі тип такого холопа, і я ще раз вибачаюсь за грубе слово: таким холопством я вважаю ту вірність, ту служебність не за страх, а за совість, глибоку і небориму, поколіннями виховану, яку українське громадянство виявляло – в одних часах менше, в інших більше – супроти державних, культурних і національних інтересів Росії й великоруського народу» [17, с.10-11].

Більше того, вчений вважає, що для українських соціалістів, що традиційно були антидержавниками, самостійна українська держава тепер має стати цінністю, оскільки вона не лише забезпечить проведення демократичних соціальних реформ, але і гарантуватиме саме існування нації: «Українська демократія повинна приложити всі свої старання до того, щоб мати таку державу, яку їй треба і якої вона хоче, а не обертається до неї спиною, ставитись до неї байдужо. Навпаки, вона повинна вважати діло держави своїм ділом і віддати її будуванню і кермуванню всю душу і силу» [17, с.46].

Аналізуючи причини поразки українства в революції 1917-21 рр. І.Огієнко зазначав: «... український народ в масі своїй покладався на крайні комуністичні гасла, а українська інтелігенція – на демократичний націоналізм. Центром усього питання відразу стала земля, а Центральна Рада якраз із цим питанням найбільше воловодилась і відтягала» [18, с.5]

Розрив між соціальним і національним питання в Українській революції вважав найбільшою трагедією та причиною її поразки і голова Генерального секретаріату Центральної ради В.Винниченко, який у «Щоденнику» записав: «Виходу не бачу, бо є тільки два виходи: або відмовитись бути українцем і тоді бути революціонером; або вийти зовсім з революції й тоді можна бути українцем. Ні того, ні другого я не можу зробити, і те й друге боляче мені смертельно. А з'єднати те й друге не можна, історія не дозволяє. Коли б не було в мене ще й літератури, мистецтва, я серйозно почав би думати ще про один вихід: смерть» [19, с.445].

Шукаючи вихід зі складної ситуація, що прирікала українство в Україні на поразку, перебуваючи в еміграції і намагаючись використати факт існування УСРР, В.Винниченко приходив до висновку про можливість і необхідність використати проти імперської політики більшовиків їх же політичну доктрину: «Коли де які українці бояться великоруського націоналізму, то на це можна сказати, що українцям треба бути якомога послідовнішими, вірнішими комуністами, щоб стояти на сторожі повної послідовності комун. дії, бо іменно комунізм не допускає панування нації над нацією. І що більшими, послідовнішими комуністами будуть руські, великоруські комуністи, то швидше вони, тим самим муситимуть привести самі себе до знищення свого національного панування над українцями» [20, с.5].

На нашу думку, саме ця запропонована ним стратегія національного виживання лягла в основу українського націонал-комунізму як явища української політичної думки ХХ.

Висновки. Хоча сьогодні соціологами й фіксується значне падіння числа прихильників лівої ідеології серед українців, однак запит на соціальну справедливість, перерозподіл національного багатства в суспільстві не зник. По закінченні військових дій він може спричинити «реінкарнацію» організацій лівого політичного спрямування і вивчення досвіду злету і краху українського націонал-комунізму, його ідейних витоків може стати в нагоді при плануванні післявоєнної відбудови України.

Бібліографічний список:

1. Українці стають все більш правими – соціолог розповів, наскільки більше стало націоналістів за час війни. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/naskilki-zrosla-kilkist-nacionalistiv-v-ukrajini-pislya-pochatku-viyuni-novini-ukrajini-50438463.html>
2. Пашук А.І. Іван Вишенський – мислитель і борець. Львів, 1990. 176 с.
3. Вишенський І. Краткословна відповідь Петру Скарзі. Твори. К., 1959. С.159-187.
4. Яременко П.К. Іван Вишенський. К., 1982. 141с.
5. Драгоманов М.П. Пропащий час: Українці під Московським царством, 1654-1876. *Український історичний журнал*. 1991. № 9. С. 131-143.
6. Кирило-Мефодіївське товариство: У 3-х т. К., 1990. Т.1. 544 с.
7. Охрімівич Ю. Розвиток української національно-політичної думки. Нью-Йорк, 1965. 120с.
8. Федченко П.М. Михайло Драгоманов. Життя і творчість. К., 1991. 362 с.
9. Подолинський С. Вибрані твори / Упоряд. матеріалів та бібліограф. Р.Сербина. Монреаль, 1990. 208с.
10. Українські політичні партії кінця ХІХ-початку ХХ століття: Програмові і довідкові матеріали. К., 1993. 333 с.
11. Бачинський Ю. Україна ingredienta. Берлін, 1924. 237 с.
12. Бегей І. Юліан Бачинський: соціал-демократ і державник. К., 2001. 256 с.
13. Бачинський Ю. Большевицька революція і Українці. Критичні замітки. Берлін, 1925. 48 с.
14. Франко І. А. Фаресов. Народники и марксисты. С.-Петербург. 1899. *Зібрання творів в п'ятдесяти томах*. Т.45. С.272-275.
15. Франко І. Поза межами можливого. *Зібрання творів в п'ятдесяти томах*. 1899. Т.45. С.276-285.
16. Грушевський М. Освобождение России и украинский вопрос. Статьи и заметки. СПб., 1907. 294 с.
17. Грушевський М. На порозі нової України: Гадки і мрії. К., 1991. 128 с.
18. Огієнко І. Рятуння України. На тяжкій службі своєму народові. Вінніпег, 1968. 96 с.
19. Винниченко В. Щоденник. 1911-1920. Т. 1. Едмонтон–Нью-Йорк, 1980. 499 с.
20. Винниченко В. Лист В.Винниченка до клясово-несвідомої української інтелігенції. Відень, 1920. 8 с.

References:

1. Ukrayintsi stayut' vse bil'sh pravymy – sotsioloh rozpoviv, naskil'ky bil'she stalo natsionalistiv za chas viyny. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/naskilki-zrosla-kilkist-nacionalistiv-v-ukrajini-pislya-pochatku-viyuni-novini-ukrajini-50438463.html>
2. Pashuk A.I. (1990). Ivan Vy'shens'ky`j – my'sly`tel` i borecz`. L`viv, 176 s.
3. Vy'shens'ky`j I. (1959). Kratkoslovnna vidpovid` Petru Skarzi // Vy'shens'ky`j I. Tvory`. K., S.159-187.
4. Yaremenko P.K. (1982). Ivan Vy'shens'ky`j. K., 141s.
5. Dragomanov M.P. (1991). Propashhy`j chas: Ukrayinci pid Moskovs`ky`m czarstvom, 1654-1876. *Ukrayins`ky`j istory`chny`j zhurnal..* No 9. S. 131-143.

6. Ky`ry`lo-Mefodiyivs`ke tovary`stvo: U 3-x t.t. (1990). K., T.1, 544 s.
7. Oхrimovy`ch Yu. (1965). Rozvy`tok ukrayins`koyi nacional`no-polity`chnoyi dumky`. N`yu-Jork, 120s.
8. Fedchenko P.M. (1991). My`xajlo Dragomanov. Zhy`ttya i tvorchist`. K., 362 s.
9. Podoly`ns`ky`j S. (1990). Vy`brani tvory` / Uporyad. materialiv ta bibliograf. R.Serby`na. Monreal`, 208s.
10. Ukrayins`ki polity`chni partiyi kincyа XIX-pochatku XX stolittya: Programovi i dovidkovi materialy`. (1993). K., 333 s.
11. Bachy`ns`ky`j Yu. (1924). Ukrayina irredenta. Berlin, 237 s.
12. Begej I. (2001). Yulian Bachy`ns`ky`j: social-demokrat i derzhavny`k. K., 256 s.
13. Bachy`ns`ky`j Yu. (1925). Bol`shevy`cz`ka revolyuciya i Ukrayinci. Kry`ty`chni zamitky`. Berlin, 48 s.
14. Franko I. A. Faresov. (1899). Narodny`ky`y` marksy`sty. S.-Peterburg. *Zibrannya tvoriv v p'yatdesyaty` tomax*. T.45. S.272-275.
15. Franko I. (1899). Poza mezhamy` mozhly`vogo. *Zibrannya tvoriv v p'yatdesyaty` tomax*. T.45. S.276-285
16. Grushevsky`j M. (1907). Osvobozhdeny`e Rossy`y`y` ukray`nsky`j vopros. Stat`y`y` zametky`. SPb., 294 s.
17. Grushevs`ky`j M. (1991). Na porozi novoyi Ukrayiny`: Gadky` i mriyi. K., 128 s.
18. Ogiyenko I. (1968). Ryatuvannya Ukrayiny`. Na tyazhkij sluzhbi svojemu narodovi. – Vinnipeg, 96 s.
19. Vy`nny`chenko V. (1980). Shhodenny`k. 1911-1920. T. 1. Edmonton–N`yu-Jork, 499 s.
20. Vy`nny`chenko V. (1920). Ly`st V.Vy`nny`chenka do klyasovo-nesvidomoyi ukrayins`koyi inteligenciyi. Viden`, 8 s.

DOI 10.31558/2617-0248.2025.10.3

УДК 321.64:001.5](477)

ЕВОЛЮЦІЯ НЕОПАТРИМОНІАЛЬНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2933-3186>

Осін В. В., к. політ. н., доцент, доцент кафедри історії та політичної теорії, НТУ «Дніпровська політехніка», Україна; непостійний науковий співробітник Університету Джорджа Вашингтона, Інститут європейських, російських та євразійських досліджень, Школа міжнародних відносин Елліотта (IERES), США

Стаття присвячена еволюції неопатримоніальної науки в Україні, тобто системи значимих і перформативних взаємодій науковців з бізнесменами та чиновниками, що детермінована відповідним політичним режимом. Її метою є простеження подальшої динаміки процесів отримання наукових ступенів українськими чиновникам за період 2014–2024 рр. Головна гіпотеза полягає в тому, що головною рисою неопатримоніальної науки є формування академічного капіталу за допомогою адміністративних засобів управління ним. Емпіричне підґрунтя роботи: кар'єри голів обласних державних адміністрацій (губернаторів) та обласних рад України протягом 1992–2024 років. Було проаналізовані кар'єри 642 колишніх і нинішніх губернаторів та/або голів облрад протягом 1992–2024 років, з яких 269 осіб отримали 354 наукові ступені. Виявлено, що наукові ступені найчастіше отримували представники виконавчої влади і вдвічі рідше – представники місцевого самоврядування. Практично рівна кількість припадає на суб'єктів підприємницької діяльності та «силовиків», в той час як відсоток вихідців з законодавчої гілки влади та, особливо, громадянського суспільства дуже малий. Ці дані відповідають гіпотезі про різну значущість політичної та економічної сфер під час отримання наукового ступеня та внутрішньої диференціації першої за логікою неопатримоніалізму. Зокрема, успіх у неопатримоніальній науці пов'язаний з контролем над політичними посадами, при цьому представники виконавчої влади мають більш сприятливі можливості для встановлення контролю над адміністративними засобами накопичення академічного капіталу в українській науці. В цілому, неопатримоніальна наука є похідною від політичного режиму України і значною мірою структурована силами, що визначають політичний розвиток країни. Водночас, розширення контингенту пошукувачів наукового ступеня за рахунок «залучення» до процесів сертифікації представників силових відомств та громадянського суспільства, а також збільшення частки вихідців зі сфери місцевого самоврядування ставить питання про наступний етап трансформації неопатримоніальної науки.

Ключові слова: неопатримоніальна наука, політичний режим України, наукові ступені, голови обласних державних адміністрацій, голови обласних рад України.